NÁMĚSTÍ JANA ŽIŽKY Z TROCNOVA | HISTORIE + 2021 + BUDOUCNOST

UDÁLOSTI V BODECH

- PRAVĚKÉ OSÍDLENÍ TÉMĚŘ NA CELÉM ÚZEMÍ SOUČASNÉHO MĚSTA
- PRVNÍ SPRÁVNÍ CENTRUM V LOKALITĚ HRÁDEK, NA HRÁDKU VÝZNAMNÉ SLOVANSKÉ HRADIŠTĚ
- V 2. POL. 10. STOLETÍ DŮLEŽITÁ ZASTÁVKA HABERSKÉ STEZKY
- PŘEMYSLOVSKÉ KRÁLOVSKÉ MĚSTO DOLOŽENO V R. 1275
- MĚSTO PUSTOŠENO POŽÁRY, NEJVĚTŠÍ V R. 1522
- OBNOVU ZASTAVILA TŘICETILETÁ VÁLKA, OPĚTOVNÝ ROZVOJ AŽ V 2. POL. 18. ST. A NÁSLEDNÉM 19. STOLETÍ
- SPOLEČENSKÝ ROZVOJ AKCELERUJE PO REVOLUČNÍM ROCE 1848, JE POSTAVENA ŘADA VÝZNAMNÝCH VEŘEJNÝCH BUDOV
- OD 2. POL. 19. ST. JDE O VOJENSKÉ POSÁDKOVÉ MĚSTO
- PODSTATNÁ ROLE ŽELEZNICE PŘIVEDENÉ DO MĚSTA R. 1869 – PODNÍTILA PRŮMYSLOVOU VÝROBU I URBANISTICKÝ ROZVOJ

PRVOTNÍ OSÍDLENÍ

Starší pravěké osídlení je doloženo prakticky na celém území nynějšího města Čáslavi, včetně jeho historického jádra. Díky svému přirozenému geomorfologickému tvaru a dobré možnosti obrany se poměrně záhy stala dominantní polohou zdejšího mikroregionu protáhlá ostrožna, známá dnes jako čáslavský Hrádek.

Na Hrádku vzniklo významné slovanské hradiště, které bylo v druhé polovině 10. století důležitou zastávkou na trase dálkové komunikace tzv. Haberské stezky. Svoji funkci správního hradu plnilo až do vysazení města. Naposledy je v této roli zmiňován k r. 1248.

ZALOŽENÍ MĚSTA

Město Čáslav vzniklo v polovině 13. století jako další přirozený vývojový stupeň zdejšího raně středověkého osídlení, kdy došlo k transformaci starší protoměstské aglomerace do modernější podoby hradbami hrazeného královského města. Původní hrádecká ostrožna byla prostorově nedostatečná, a tak pro tento účel byla využita přilehlá terasa nad nynějším Podměstským rybníkem.

Založení královského města, které inicioval Přemysl Otakar II., je pak průkazně potvrzeno v roce 1275, za lokátora je obecně považován Konrád Špitálský. Městské hradby vymezily vejčitý tvar, kterému dominuje centrální obdélníkové náměstí. Zástavba uvnitř hradeb je členěna do pravoúhlých bloků.

MĚSTSKÉ BRÁNY

Čáslavské hradby byly původně (v některých úsecích) 10 až 15 m vysoké a až 2 m silné. Přístup do města byl zajištěn 4 branami: Kutnohorskou (Horskou), Chrudimskou (Hradeckou), Brodskou (Jeníkovskou) a Žižkovou (Táborskou). První tři byly strženy na začátku 19. století.

VELKÉ MĚSTSKÉ POŽÁRY

Vývoj města byl výrazně ovlivněn několika rozsáhlými požáry. První velký stihl město roku 1452, při dalším 15. dubna 1522 pak vyhořelo úplně. Zničena byla radnice, kostel, špitál, shořely téměř všechny městské knihy.

Následný opětovný rozvoj zastavila třicetiletá válka. Za svoji účast na straně stavů přišlo město o většinu svých majetků a na pokraj finančního bankrotu ho přivedly i opakované pobyty vojska. V druhé polovině 17. a v první polovině 18 století se hospodářská situace města příliš nezlepšila. K novému oživení dochází až v druhé polovině 18. století a v následujícím 19. století, a to poněkud paradoxně i díky volbě Čáslavi, jako nového vojenského posádkového města.

OŽIVENÍ A ROZVOJ

Společenský život města se rozvíjel zejména po revolučním roce 1848, kdy se probudil čilý vlastenecký ruch a ve městě vznikla řada spolků kulturně, sportovně, historicky i společensky zaměřených.

S úpadkem sousední Kutné Hory současně opětovně rostl význam Čáslavi, jako přirozeného správního, politického a soudního centra regionu. Za tímto účelem byla ve městě postavena celá řada erárních, ale i veřejných budov (několikera kasárna, městská a vojenská nemocnice, soud, základní a střední školy, synagoga, evangelický kostel a učitelský ústav). Oproti jiným městům pak zde také velmi záhy vzniká městské muzeum a divadlo. Důležitou roli sehrálo také napojení Čáslavi na nově budovanou železniční trať, které následně podpořilo další rozvoj průmyslové výroby a spolu s tím i urbanistický rozvoj města.

V letech 1908-1911 byl náročně rekonstruován děkanský kostel sv. Petra a Pavla pod vedením architekta Kamila Hilberta. Po první světové válce dochází k výstavbě nových čtvrtí (Váchov, Balkán) a realizaci dalších významných staveb (pošta, poliklinika, Žižkův sbor, Vyšší hospodářská škola).

VÝVOJ NÁMĚSTÍ V BODECH

- NÁMĚSTÍ PATŘÍ MEZI NEJVĚTŠÍ V ČECHÁCH – OBDÉLNÍK O ROZMĚRECH cca 240 x 100 m
- PRAVIDELNÉ ČLENĚNÍ MĚSTA DO BLOKŮ – LOKAČNÍ ZÁMĚR
- PO POŽÁRU R. 1522 ZAKÁZÁNA VÝSTAVBA V PLOŠE NÁMĚSTÍ
- VOLNÁ, NEZASTAVENÁ PLOCHA BYLA POSTUPNĚ DEFINOVÁNA DVĚMA DOMINANTAMI – KAŠNOU A MOROVÝM SLOUPEM
- R. 1872 ZAČÍNÁ VÝSADBA ZELENĚ V PLOŠE NÁMĚSTÍ
- R. 1880 JE INSTALOVÁNA MYSLBEKOVA SOCHA J. ŽIŽKY Z TROCNOVA, KTERÁ SE SPOLU S PŘILEHLÝM PARKEM, STÁVÁ DALŠÍM TĚŽIŠTĚM PROSTORU
- NÁMĚSTÍ BYLO KOMUNIKAČNĚ NAPOJENO NA TŘI HLAVNÍ MĚSTSKÉ BRÁNY (BRODSKOU, HORSKOU, HRADECKOU), POZDĚJI DOPLNĚNÉ O ČTVRTOU (ŽIŽKOVU)
- DOMINANTNÍ KOMUNIKAČNÍ TRASA – SEVEROJIŽNÍ DIAGONÁLA

URBANISMUS

Náměstí o velikosti cca 240 x 100 m patří mezi největší v Čechách a je s výjimkou pozdějších solitérů – morového sloupu, kašny a pomníku Jana Žižky – nezastavěné. Urbanistické členění prostoru historického města je pravidelné, do pravoúhlých bloků parcel, a je proto považováno za příklad dochovaného lokačního záměru středověkého lokátora města. Starší osídlení zřejmě ovlivnilo i mírnou nepravidelnost nově vytyčeného náměstí, kdy obě podélné fronty nejsou rovnoběžné. Západní se v své severní polovině lehce konvexně zalamuje, čímž je rozšířen průchod ke kostelu.

Komunikačně je náměstí stále napojeno na původní tři hlavní brány. Dominantní dopravní trasa vedla po diagonále severojižním směrem, tedy od Horské k Brodské bráně. Třetí komunikace zabíhá do středu náměstí od východu, tj. od Hradecké.

ARCHEOLOGICKÉ VÝZKUMY V PLOŠE NÁMĚSTÍ

Výsledky archeologických výzkumů ale ukazují, že původní podoba prostoru náměstí mohla být poněkud jiná. Jde především o zjištění zahloubených pravoúhlých objektů – zemnic, datovaných do druhé poloviny 13. století, hluboko v prostoru centrálního náměstí. Tyto stavby s největší pravděpodobností neplnily obytnou funkci, ale sloužily, buď jako primární provizoria během úvodní výstavby města, nebo o něco málo později, jako zázemí pro na náměstí provozované trhy.

Evidované sklepy a podzemní prostory v historickém jádru města Čáslavi [Rekonstrukční plán, autor F. Velímský]

Tato zástavba v ploše náměstí ale poměrně záhy zaniká, což dokládá zejména fakt, že její pozůstatky byly nedlouho po roce 1300 překryty prvním doloženým štětováním. Výrobní, skladovací a obchodní aktivity se následně z plochy náměstí přemisťují na jeho obvod. Po roce 1300 je již plocha náměstí, ale i přilehlá komunikační a parcelní síť s největší pravděpodobností strukturována téměř tak, jak ji známe dnes.

DOPAD POŽÁRU V R. 1522

Později je uprostřed náměstí doložen blok domů neznámého stáří, který zanikl při dalším požáru města v roce 1522. Z něho si místní vzali poučení a vydali *"... nařízení, aby náměstí vždy prázdno zůstávalo seznamenavše příhodné, nešťastné a příliš truchlivé co jest škodného na to město přišlo i jakým podpalem a schopností ohně škoda dála se jest na nižší pořadí města skrz domy a krámy v rynku postavené."*). A. Sedláček v ploše náměstí rovněž dokládá existenci chlebných krámů.

PARCELACE A ULIČNÍ ČÁRA

Domy při náměstí z převážné části do dnešní doby zachovávají gotickou, výrazně úzkou, hloubkovou parcelaci. K jejímu přeřešení došlo místy až v průběhu 19. a 20. století, zejména v době první republiky, především v severním dílu východní fronty náměstí a pak dílčím způsobem na jihu u západní fronty, v bloku, kde je tzv. Restaurace Na Kuchyňce.

Na náměstí se částečně objevovalo i podloubí – zpočátku dřevěné, ale již ve 14. století zděné. Bylo ale postupně rušeno (většinou ve třetí čtvrtině 19. století) a zazdíváno, a to i u radniční budovy, kde k tomu došlo roku 1836.

Renesanční výstavba realizovaná patrně především u poškozených či dožívajících gotických domovních dispozic nedosahuje nadprůměrných kvalit. Období po Bílé Hoře narušilo architektonický rozvoj města. Teprve až po požáru v r. 1763 nastává významnější stavební činnost zejména v západní frontě náměstí. Velmi intenzivně se rozbíhá v první pol. 19. století. V následujících letech je vzhled domů na náměstí mladšími přestavbami historizujícího a novodobého charakteru výrazně pozměněn (někdy příznivě, jako např. secesní domy v západní frontě námětí, jindy spíše méně zdařile - v severní části východní fronty náměstí vesměs novostavbami). Přesto však podstata historického vzhledu náměstí zůstala zachována.

NÁZEV

Náměstí neslo původně jméno Karlovo, ale v r. 1924 bylo u příležitosti 500. výročí Žižkova úmrtí, a s tím spojených velkých oslav, přejmenováno na náměstí Jana Žižky z Trocnova.

.

ZELEŇ NA NÁMĚSTÍ

Prostor náměstí byl původně zcela bez zeleně, a to ještě na prvních fotografických snímcích z let 1865-70, a bylo zadlážděno do jednotné úrovně. Chodníky a linie komunikací se objevují postupně v souvislosti s automobilovou dopravou. Z mladších pohlednicových vyobrazení z přelomu 19. a 20. století můžeme již vypozorovat vysázené stromy, ovšem drobnějšího měřítka než dnes, a nový park Jana Žižky v jihovýchodním rohu náměstí. K výsadbě zeleně došlo v průběhu 19. století – v souběhu s dalšími městy u nás – v období, kdy se začalo měnit užívání středu města a obecně trávení volného času a kdy náměstí kromě původně primárně obchodního a shromažďovacího významu přebírají i funkci rekreační.

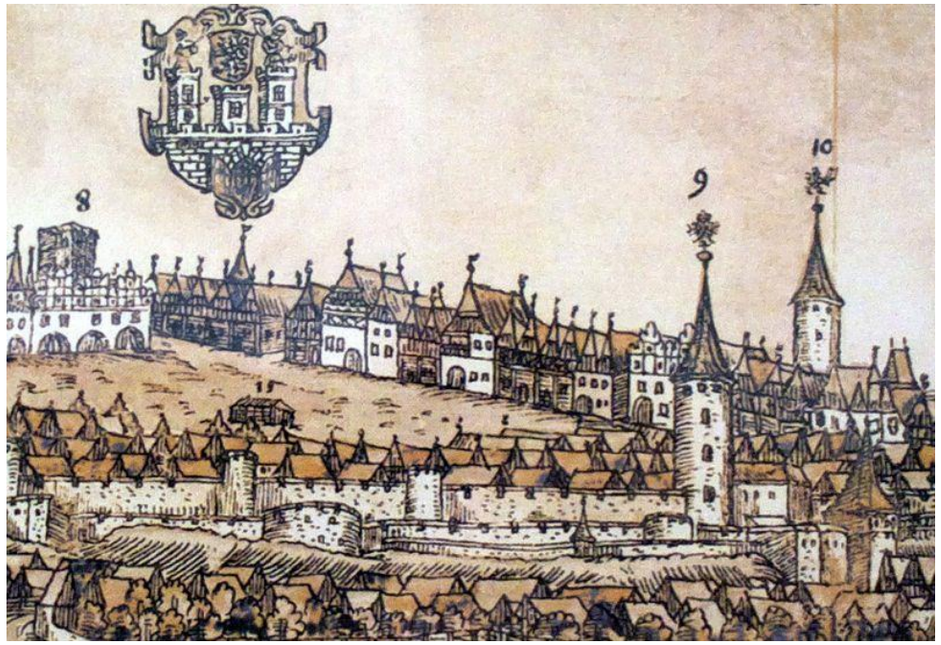

.

O založení parku v ploše náměstí z popudu krajského úřadu se jednalo už r. 1856, ale obec věc pro jiné starosti odložila. Roku 1872 pak "Pan radní Ferd. Šťastný učinil v schůzi návrh na vysázení náměstí okrasným stromovím, který jednomyslně přijat a ještě toho jara proveden byl. Také toto snesení potkalo se s odporem několika nerozumných lidí, kteří nepřátelství své proti p. Šťastnému obraceli i hanopisy jemu posílali i vyhrožovali polámáním nasázených stromů.„

Zeleni se podrobněji věnuje „Analýza stavu zeleně“ zpracovaná ateliérem Land05 v prosinci 2020.

URBANISTICKÉ ZHODNOCENÍ

Hlavními těžišti prostoru náměstí se postupně staly a v současnosti neoddiskutovatelně jsou 3 prvky: mariánský sloup, kamenná kašna a pomník Jana Žižky z Trocnova s přilehlým parkem.

Čáslavské náměstí je mimořádně velkoryse založeno a je vysoce pozoruhodným urbanistickým celkem v centru města a památkové zóny. Bohaté jsou i vrstvy pod ním, kde se nachází významná archeologická naleziště a místy i podzemní prostory. Historický vývoj náměstí si zaslouží ještě další podrobné zkoumání, protože současná zpracování jsou spíše kusá.

První známé vyobrazení města nalezneme na Willenbergově vedutě [Willenberg, J. 1602: Veduta Čáslavi, Strahovský skicář 1602. Knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, Praha, sign. DT I 30/26.]

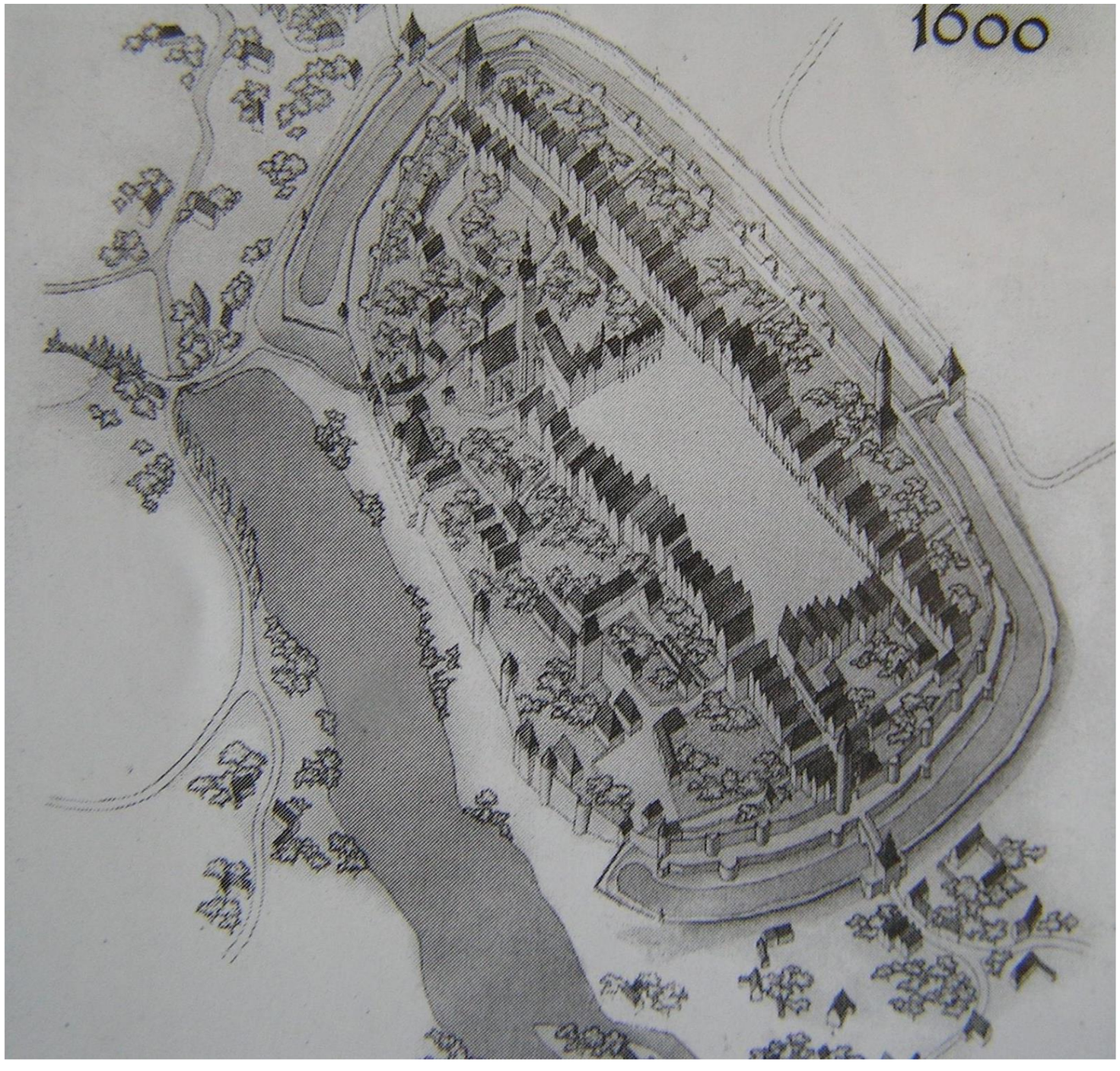

Ideální prospekt Čáslavi z doby kolem roku 1600 [Kresba J. Panušky z roku 1947. Převzato z: Malina, J. a kol. 1976: Čáslav – vývoj životního prostředí. Brno, s. 91, Obr. 51]

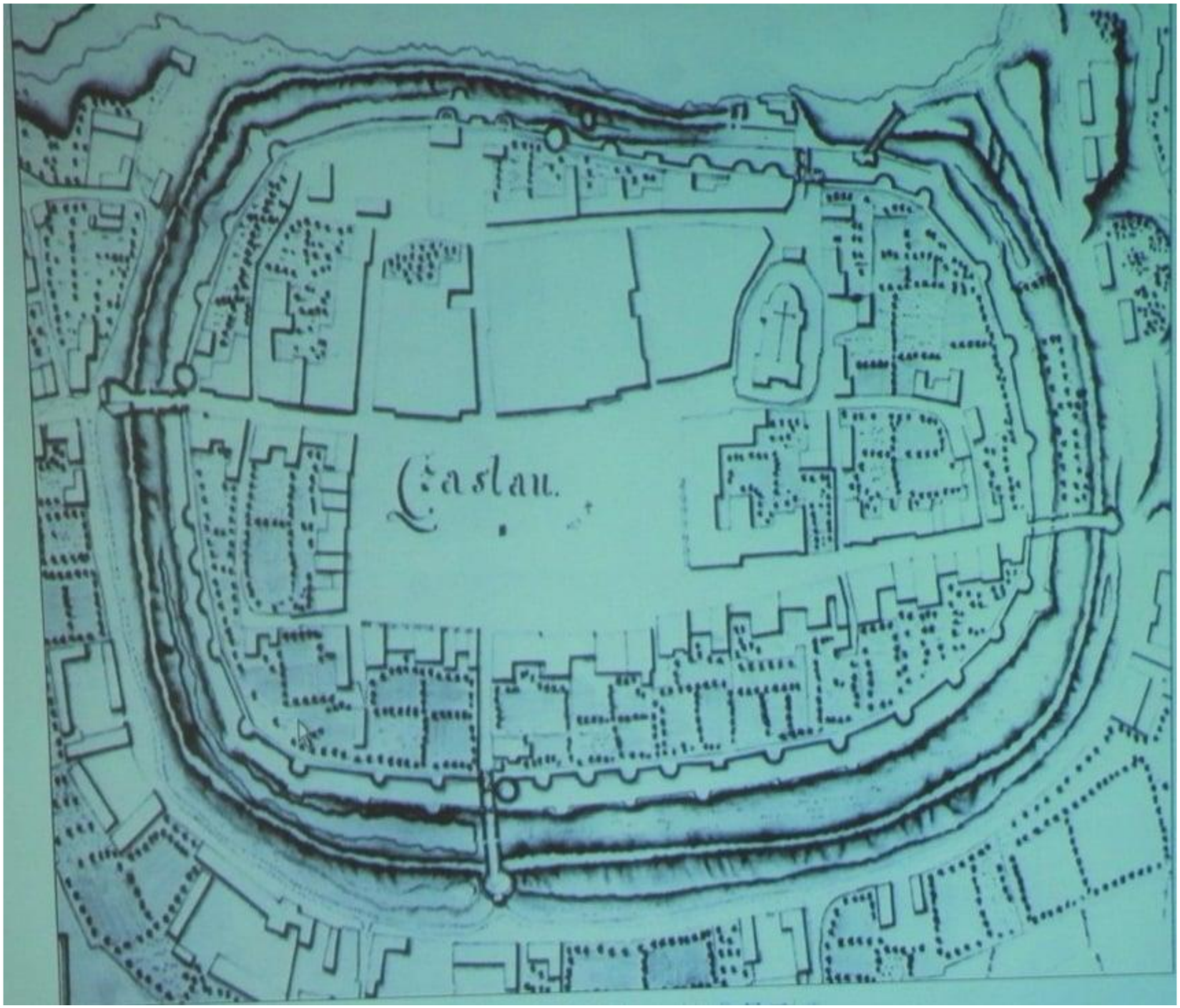

Čáslav, opevněné město [Neznámý autor, nedatováno, asi 2. polovina 18. století (archiv NPÚ GnŘ)]

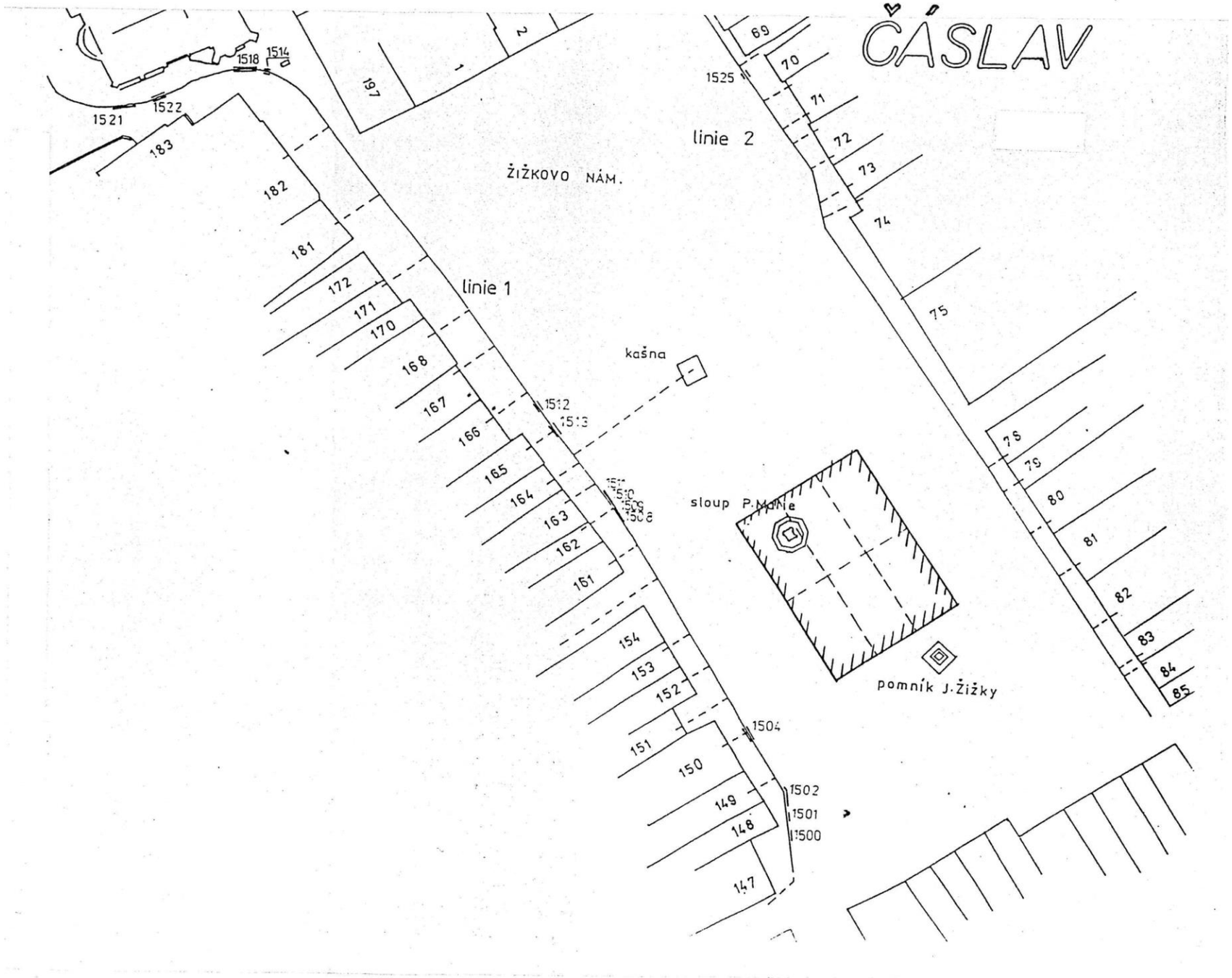

Hypotetické umístění zaniklého domovního bloku do prostoru náměstí

[Rekonstrukční plán, autor J. Starý. Archiv Muzejního a vlastivědného spolku "Včela Čáslavská"]

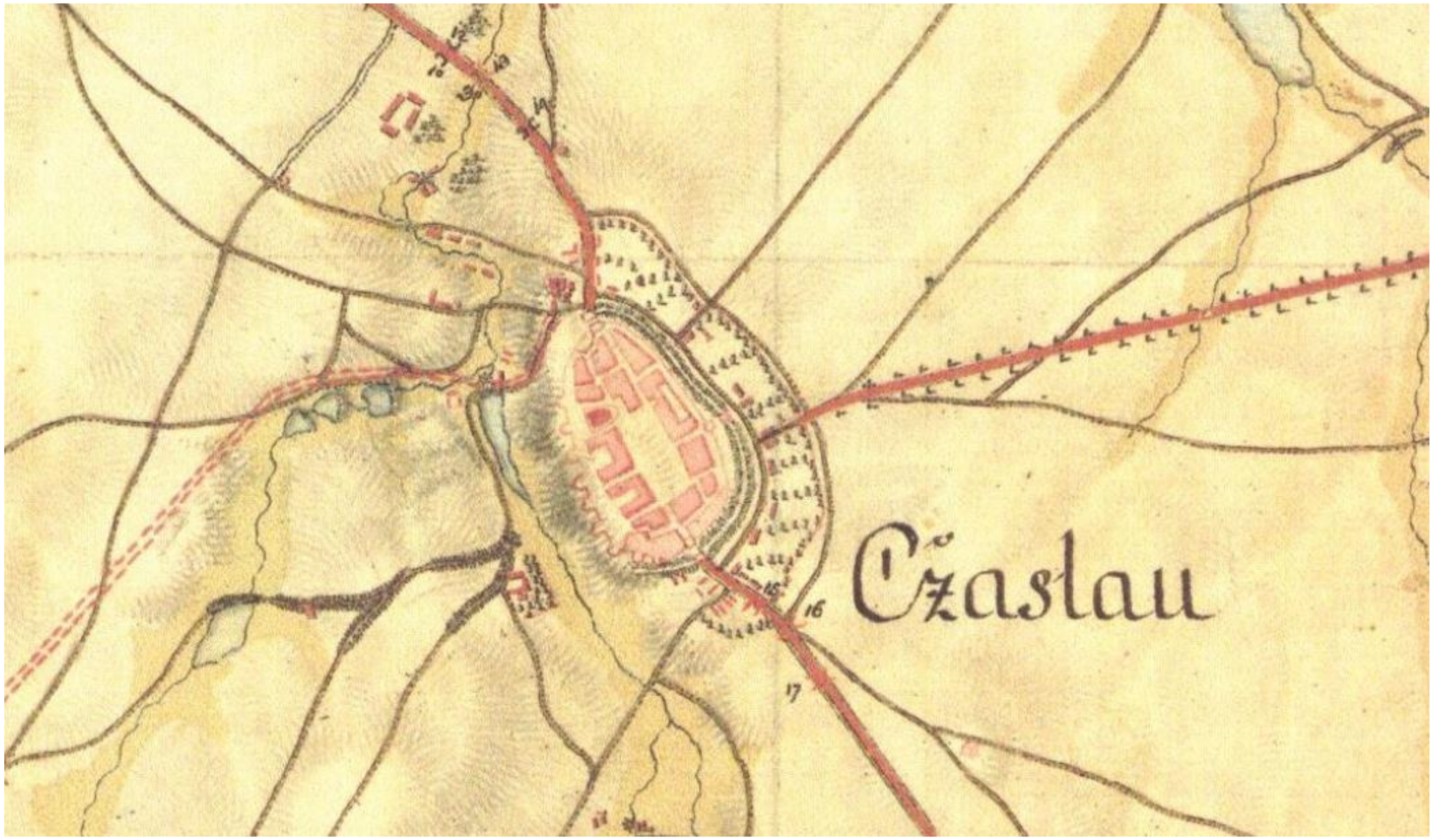

Výřez z mapy Prvního vojenského mapování Čech z let 1780-1783

[Sectio 146. Österreichisches Staatsarchiv – Kriegsarchiv, Wien. 1 : 28 800]

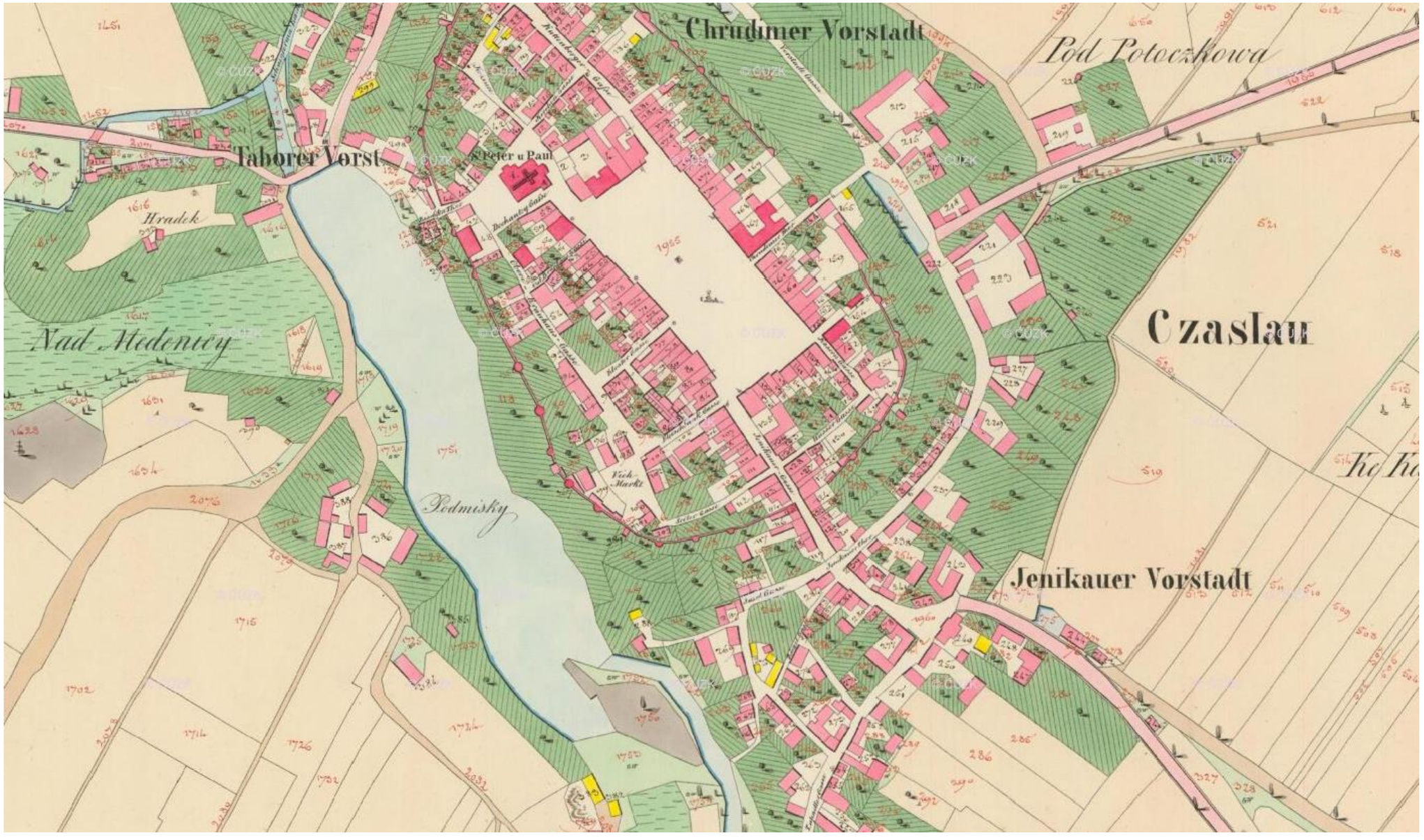

Již přesnější zobrazení ve Stabilním katastru, které zobrazuje prakticky současnou půdorysnou stopu domů s výjimkou jižního rohu, kde došlo k mírnému posunu uliční fronty [Výřez z plánu tzv. Císařského povinného otisku stabilního katastru města Čáslavi z roku 1838, list VIII. Ústřední archiv zeměměřičský a katastru Praha (ÚAZK), sign. 0795-1. 1:2 880]

Letecký snímek z roku 1923 ukazuje náměstí již se založeným parkem a lipovou alejí po obvodu
[Pohlednice. Pohledy s létadla č. 449. Čáslav. Nákladem Klubu čs. turistů v Praze s povol. M.N.O. č. 645.373 (soukromá sbírka).]

Obr. 10. Čáslav. Pohled na město s aeroplanu z r. 1927.
Vue générale de la ville pris d'avion en 1927.

V SV koutě stále stojí původní skupina domů, která byla od Hotelu Grand až do ul. Generála Moravce postupně nahrazena novostavbami či na parcelách těsně mimo náměstí dokonce zůstala nezastavěna. [Čáslav. Pohled na město s aeroplanu z r. 1927. Vue générale de la ville pris d´avion en 1927. Převzato z: Birnbaumová, A – Jansová, L. 1929: Soupis památek historických v politickém okresu Čáslavském. Praha, s. 62, Obr. 10.]

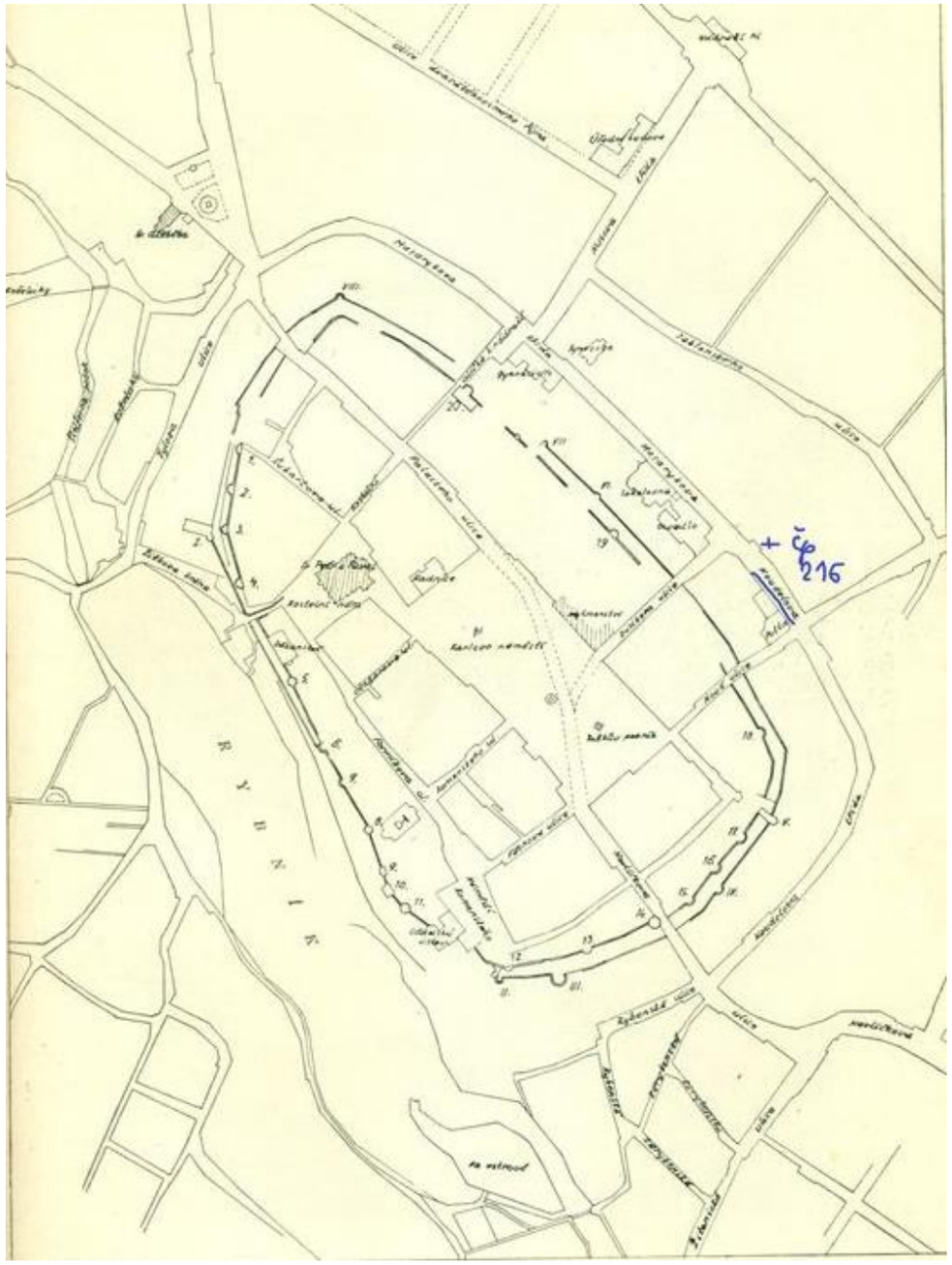

Schématický plán z r. 1929 už zobrazuje i umístění sochy Jana Žižky a z poloviny dokončený posun uliční čáry v jižním rohu. Ze zajímavostí mimo náměstí stojí za to zmínit ještě existující uliční síť v místě současného sídliště Žitenická a ostrov na vtokové straně Podměstského rybníka
[Půdorys města. Plan général de la ville. Převzato z: Birnbaumová, A – Jansová, L. 1929: Soupis památek historických v politickém okresu Čáslavském. Praha, s. 61, Obr. 9.]

Plán z roku 1943 zobrazuje především válečné změny v názvech ulic

Současná podoba náměstí

Ortofotomapa s podbarvenými místy, která prošla od Stabilního katastru výraznější proměnou

NÁMĚSTÍ JANA ŽIŽKY Z TROCNOVA | HISTORICKÉ POHLEDY

Plocha čáslavského náměstí na rytině V. Morstadta z roku 1812 [Převzato z: Památky středních Čech: časopis národního památkového ústavu územního odborného pracoviště Středních Čech v Praze 1/2007 ročník 21, strana obsahu.]

Fotografie severozápadní části čáslavského náměstí kolem roku 1860

[Převzato z: Malina, J. a kol. 1976: Čáslav – vývoj životního prostředí. Brno, s. 105, Obr. 58.]

Fotografie severní a východní části čáslavského náměstí kolem roku 1865: prázdná, nezastavěná plocha se solitérním objekty (kašna, morový sloup, veřejné osvětlení).V minulosti sloužilo především jako tržiště. Město postupně získalo právo pořádat dva výroční trhy, tzv. jarmarky ročně. Na tuto tradici navazují Čáslavské slavnosti. [Převzato z: Malina, J. a kol. 1976: Čáslav – vývoj životního prostředí. Brno, s. 106, Obr. 59.]

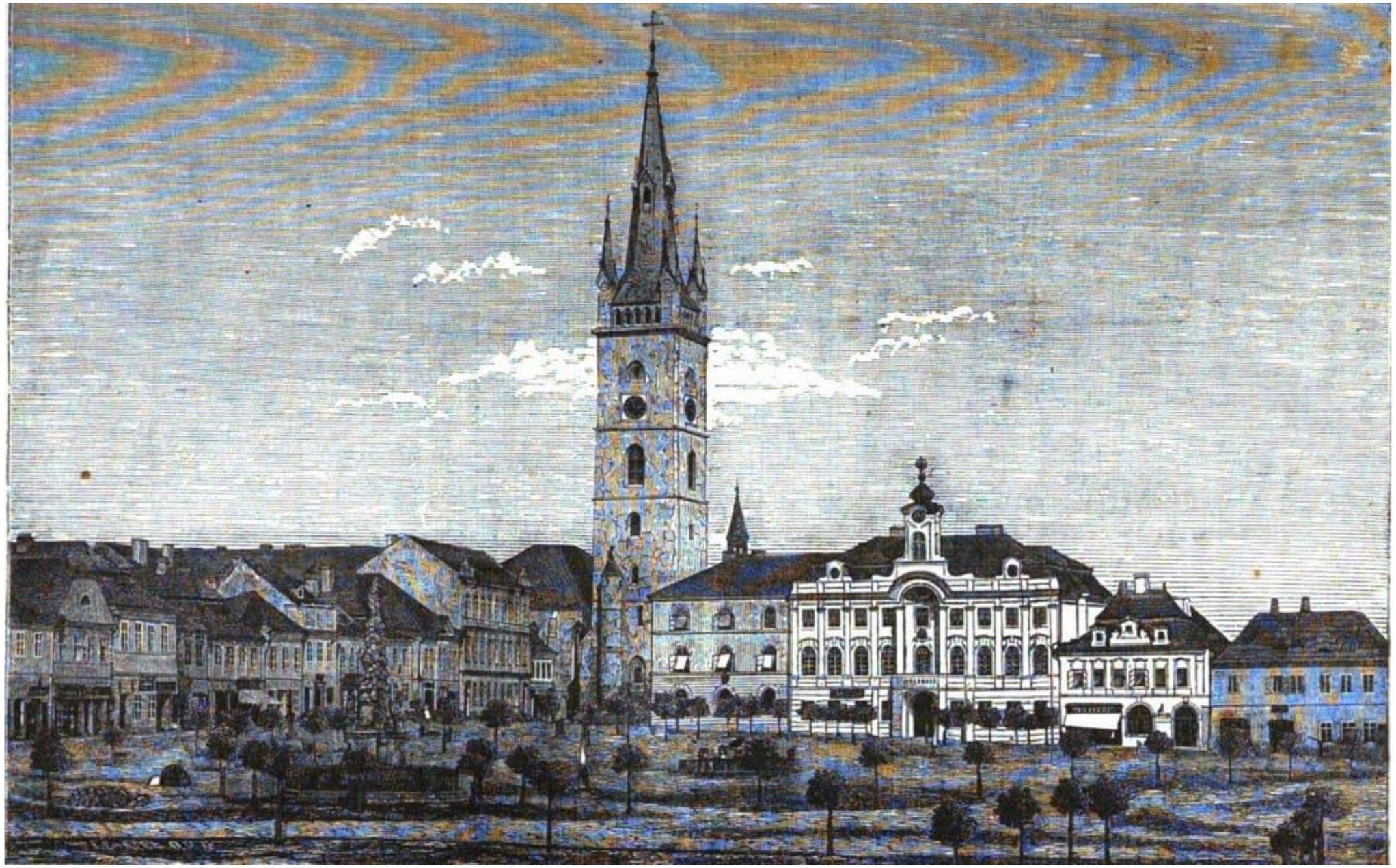

Náměstí po výsadbě zeleně – západní roh náměstí Čáslavského [Litografie pořízená z fotografie severozápadní části čáslavského náměstí kolem roku 1874. Převzato z: Sedláček, A. 1874: Děje města Čáslavě. Praha, s. 9, Obr. 2.]

Pohled směrem k současné pěší zóně, zřetelně viditelná severojižní komunikační diagonála
[Fotografie jihozápadní části čáslavského náměstí před rokem 1918. Pohlednice. Čáslav. (archiv MMaK Čáslav)]

NÁMĚSTÍ JANA ŽIŽKY Z TROCNOVA | DOMINANTY

Původními těžišti náměstí byla kašna a morový sloup, jak krásně zobrazuje situační mapa z roku 1864

[Plán města Čáslav z roku 1864. Součást PD Fr. Schmoranze pro výstavbu evangelického kostela. (archiv ČMS v Kutné Hoře)]

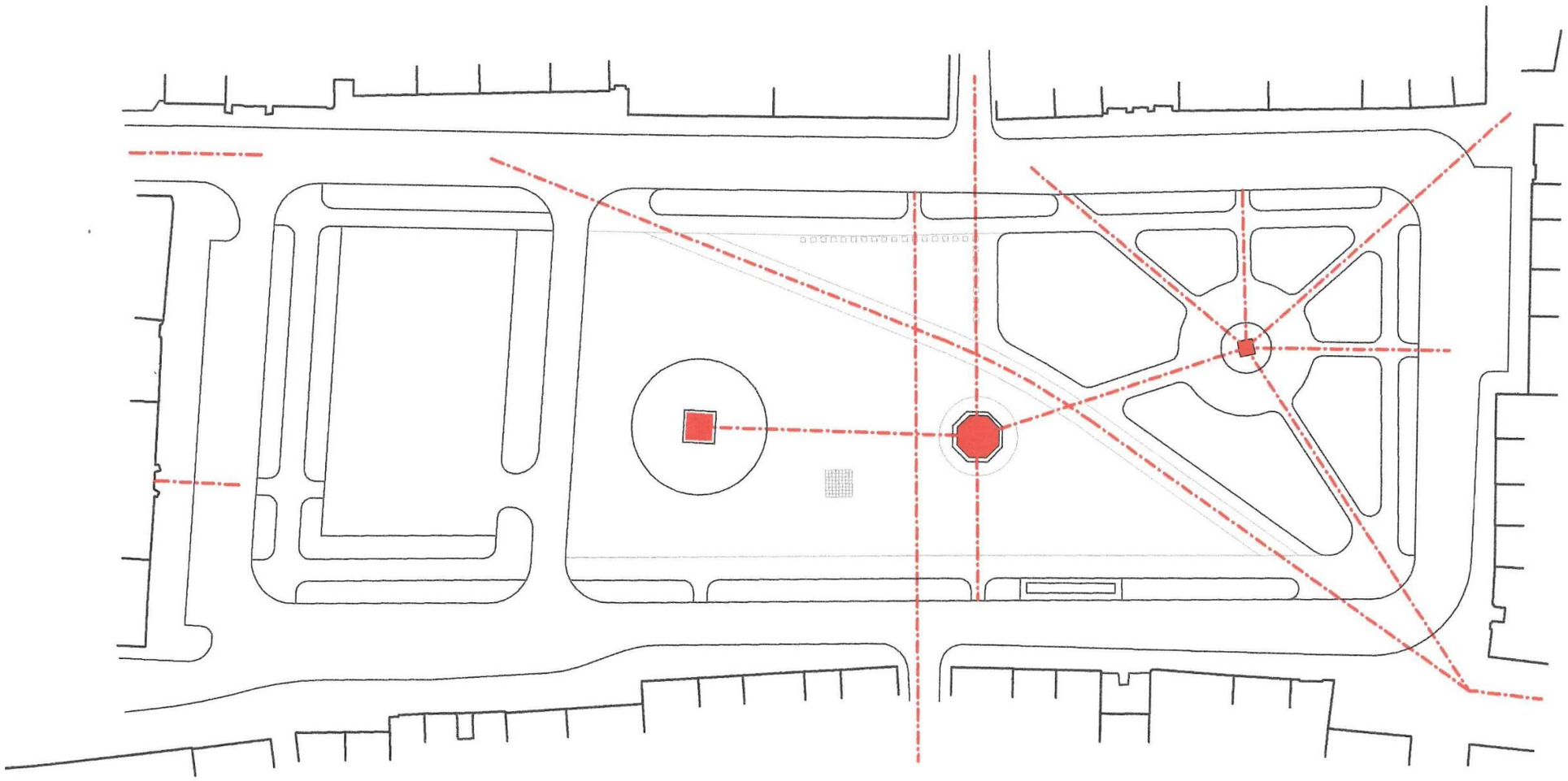

Roku 1880 k nim přibyla ještě socha Jana Žižky z Trocnova

MARIÁNSKÝ MOROVÝ SLOUP

Byl vztyčen v letech 1745-6. Základem je mohutný podstavec na nárožích volutově rozšířený s konzolami nesoucími postavy čtyř světců (sv. Jan Nepomucký, sv. Prokop, sv. Šebastián a sv. Florián). Na něm stojí jednoduchý hranolový nástavec s obláčky s andílčími hlavičkami vynášející několik metrů vysoký komolý jehlan, na jehož vrcholu je socha Panny Marie.

POMNÍK J. ŽIŽKY Z TROCNOVA

Je dílem Josefa Václava Myslbeka z roku 1880. O vybudování tohoto pomníku se zasloužila především čáslavská sokolská jednota. V čele poroty, která posuzovala přihlášené návrhy, stál jeden ze zakladatelů sokolského hnutí a čestný člen čáslavské sokolské jednoty dr. Miroslav Tyrš. Odhalení pomníku se zúčastnilo více než 10 000 lidí.

KAMENNÁ KAŠNA

Dále v ploše náměstí přibyla pískovcová klasicistní kašna z konce 18. století. Uprostřed čtvercového půdorysu je mušlovitě tvarovaná mísa s vodotryskem na zúžené noze. V porevolučním období století dvacátého byly do její blízkosti umístěny čtyři barokní alegorické sochy z Filipova.

NÁMĚSTÍ JANA ŽIŽKY Z TROCNOVA | PROČ JE NÁMĚSTÍ TAK VELKÉ?

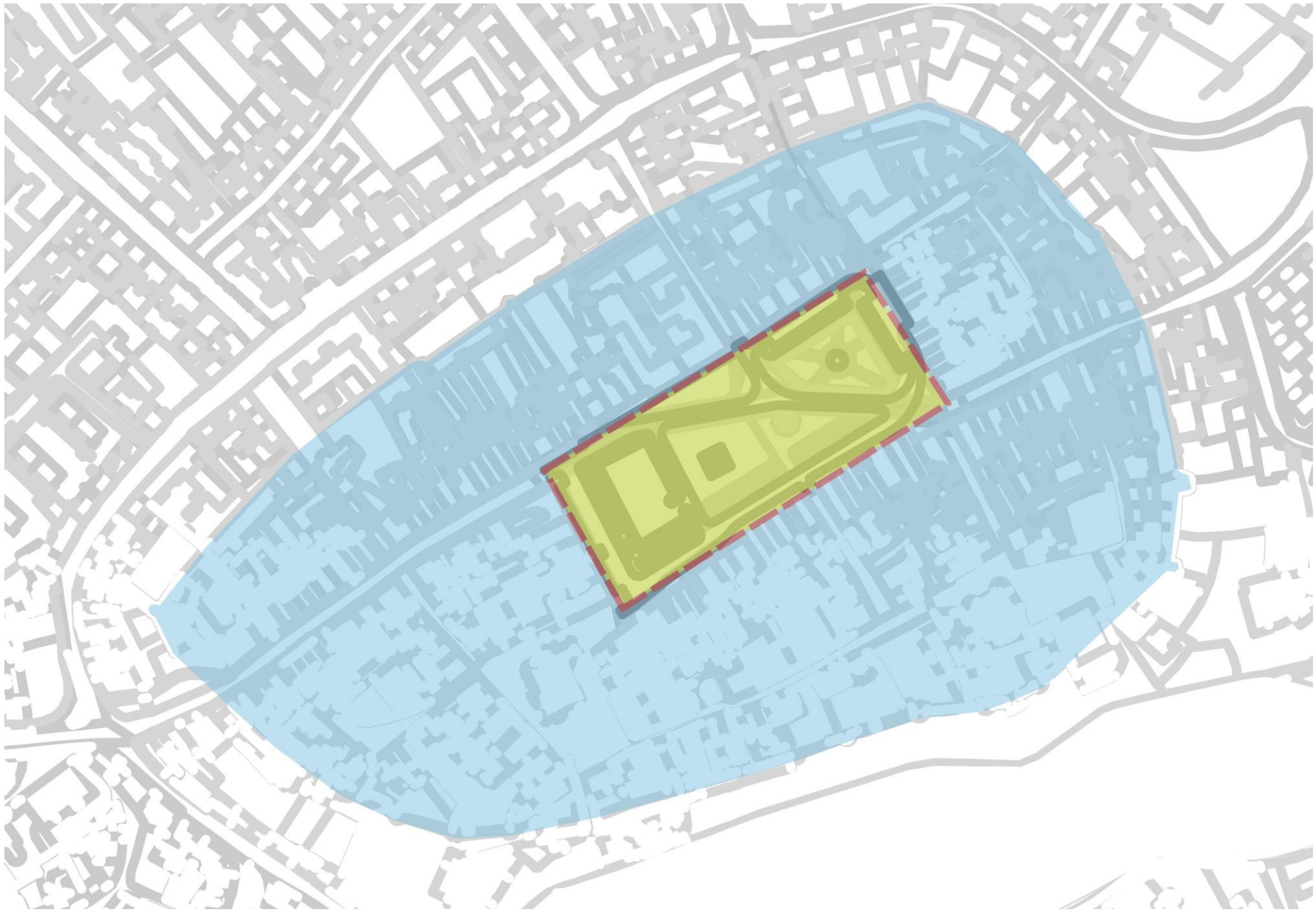

Současná rozloha náměstí je patrná nejen v porovnání s rozlohou původního historického města, ale je také na první pohled překvapivá při samotné návštěvě tohoto veřejného městského prostoru.

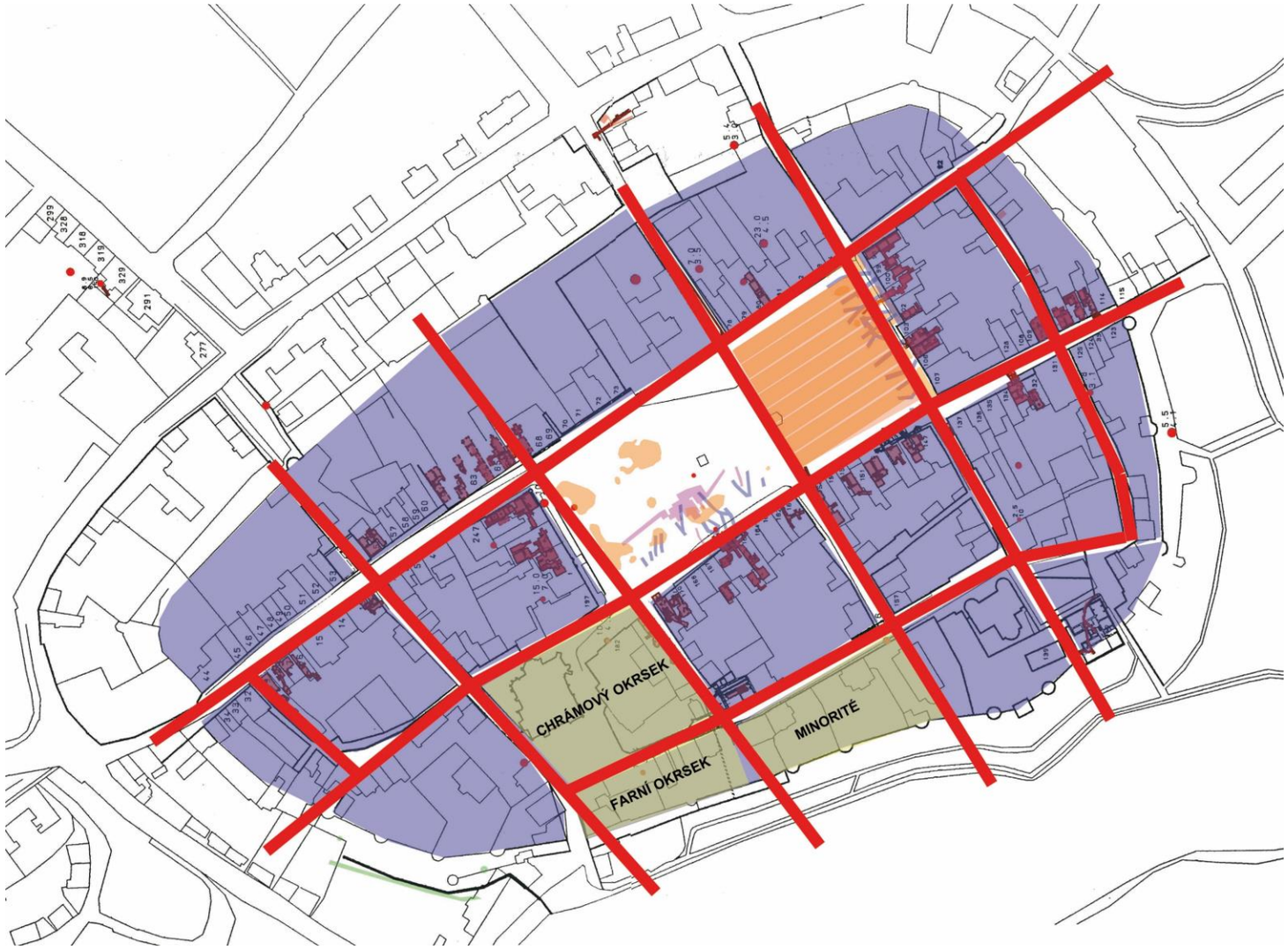

Rekonstrukce výchozího parcelačního schématu města Čáslavi
[Rekonstrukční plán, autor F. Velímský]

Jeho nadstandardní velikost je někdy zdůvodňována možným záměrem panovníka využít prostor náměstí pro **shromáždění zemské vojenské hotovosti.**

Paralelně jsou ale zvažovány i další varianty:

První je **nedokončená – nenaplněná parcelace,** jejímž důvodem mohla být skutečnost, že část zvažované městské populace k sobě stáhla další rozvíjející se města v regionu (Kolín, později samozřejmě i Kutná Hora), či překotně se rozvíjející hornické aglomerace na Českomoravské vysočině (v okolí Pelhřimova, Jihlavy, Havlíčkova Brodu atd.). Svoji roli mohl hrát i zákaz nové výstavby v ploše náměstí po požáru roku 1522.

Druhou je pak **konfigurace terénu** a možnost jeho smysluplného opevnění, kde další přirozený zářez do břehu terasy se nachází až na úrovni dnešního parku R. Těsnohlídka.

Analýza Mgr. Filipa Velímského Ph.D

NÁMĚSTÍ JANA ŽIŽKY Z TROCNOVA | POROVNÁNÍ

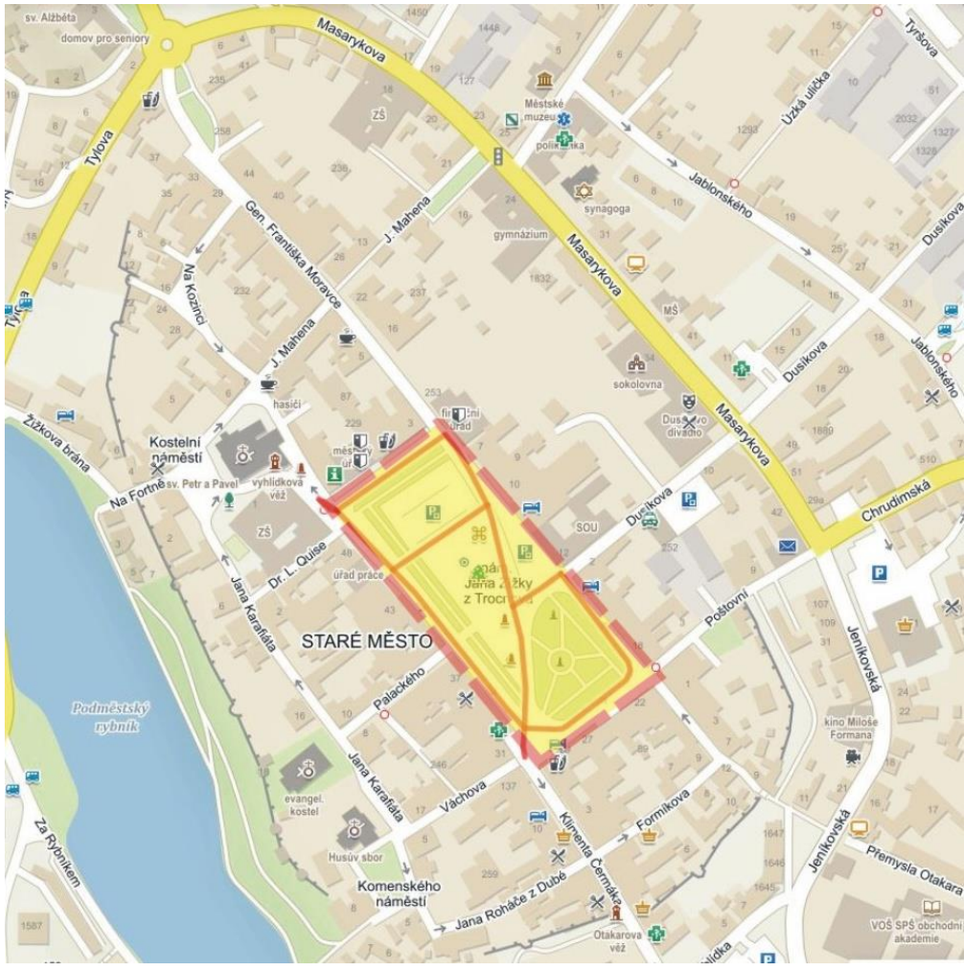

Čáslav - náměstí Jana Žižky z Trocnova

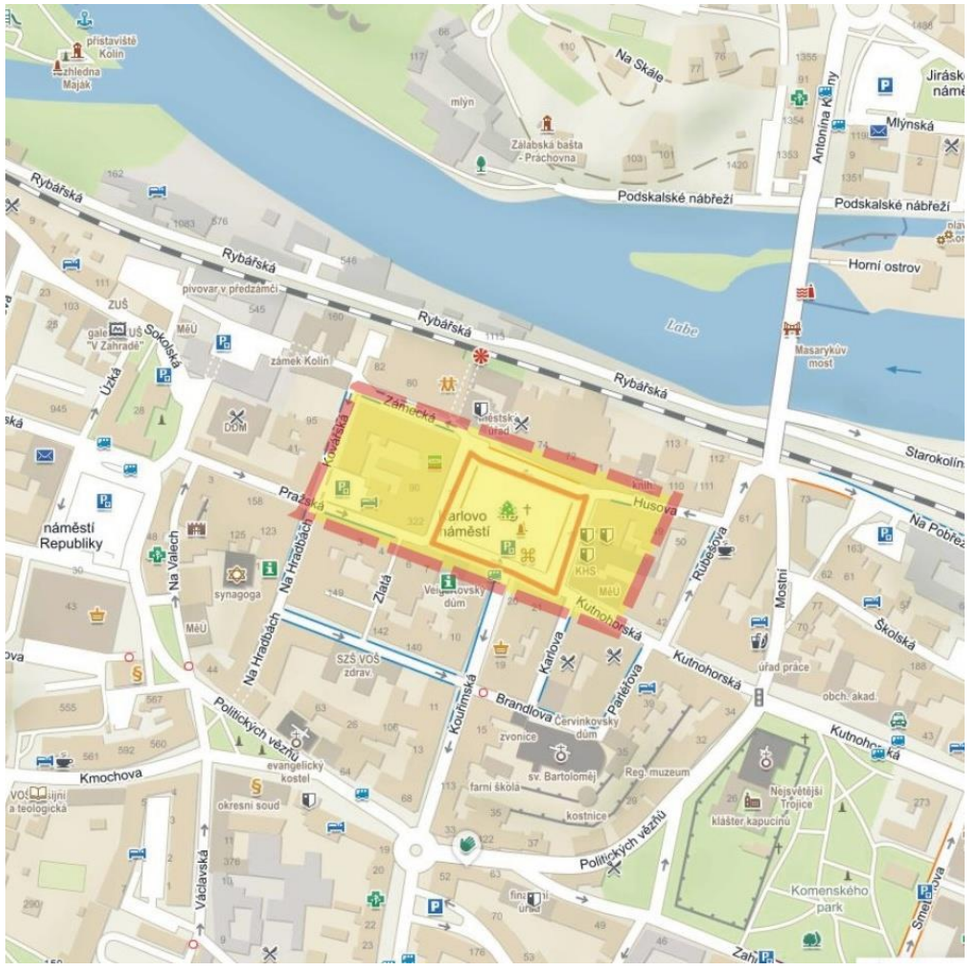

Kolín – Karlovo náměstí

Plocha Karlova náměstí v Kolíně je oproti ploše náměstí Jana Žižky z Trocnova v Čáslavi poloviční.

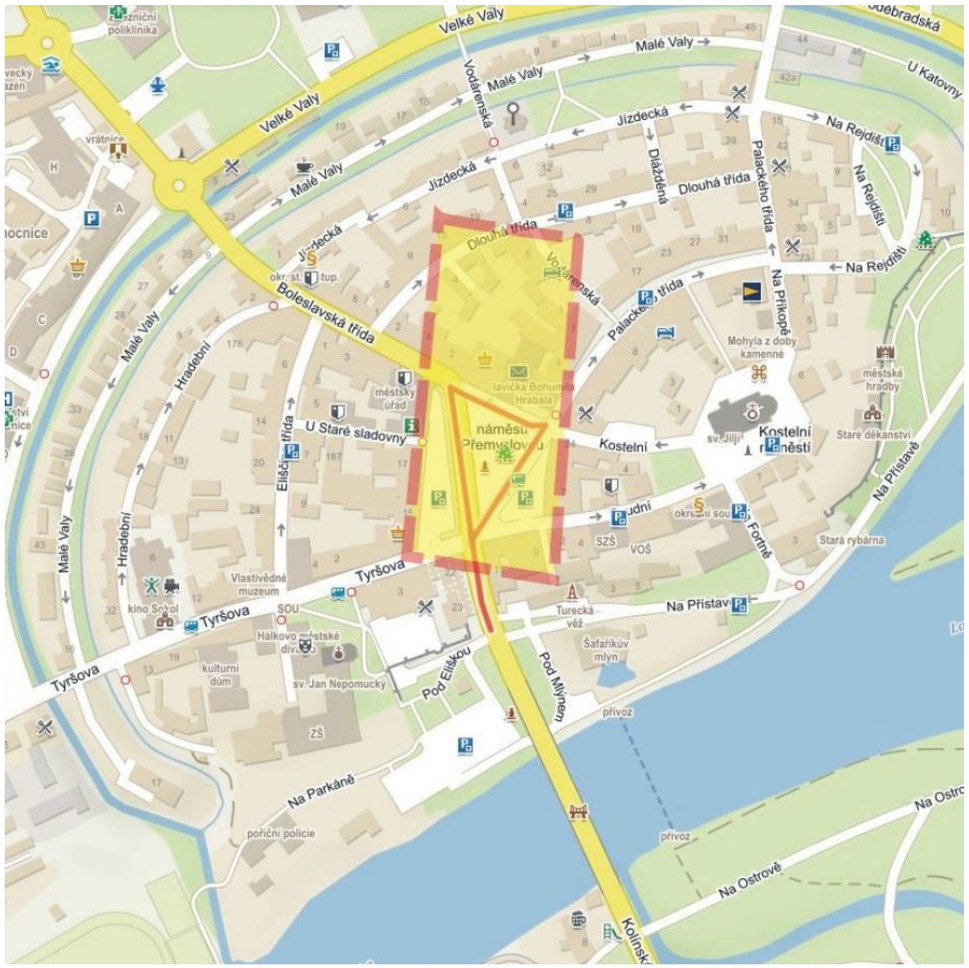

Nymburk – náměstí Přemyslovců

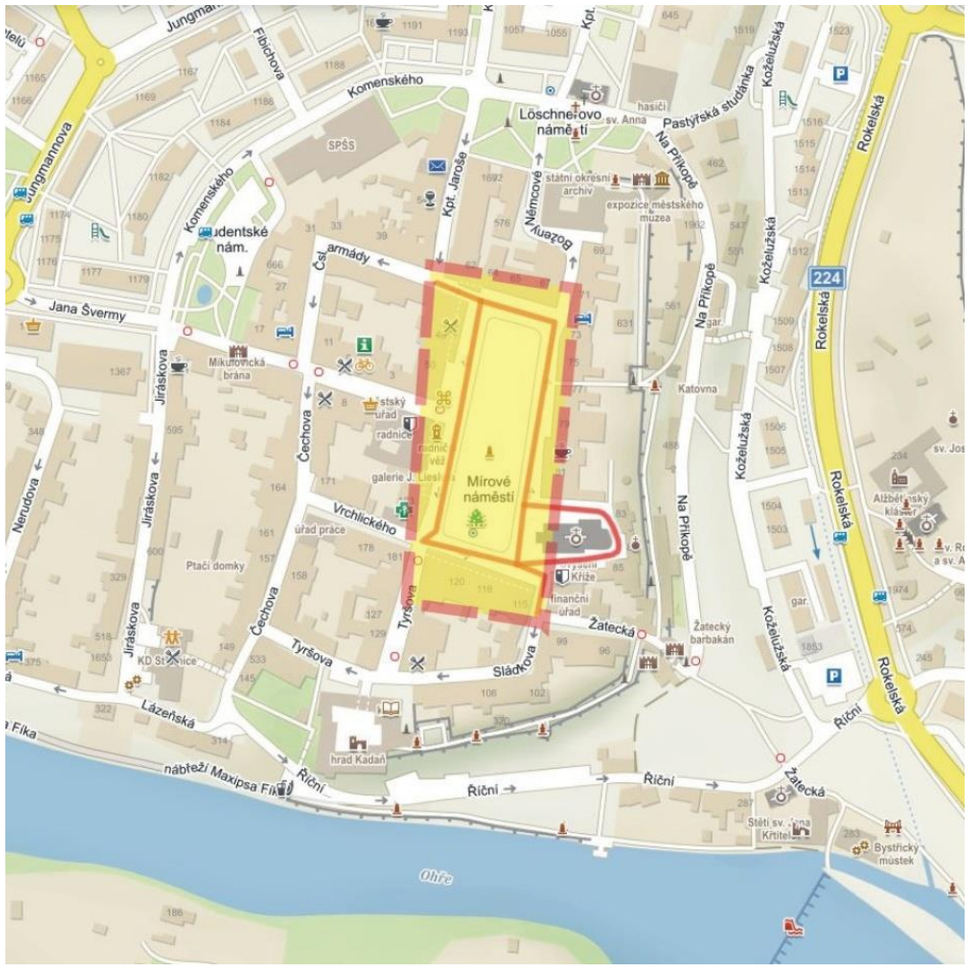

Kadaň – Mírové náměstí

Plošné porovnání dalších náměstí významných měst spojených se středověkou zakladatelskou urbanizační činností Přemysla Otakara II. Ukazuje, o jak velikostně výjimečný prostor se v případě náměstí v Čáslavi jedná.

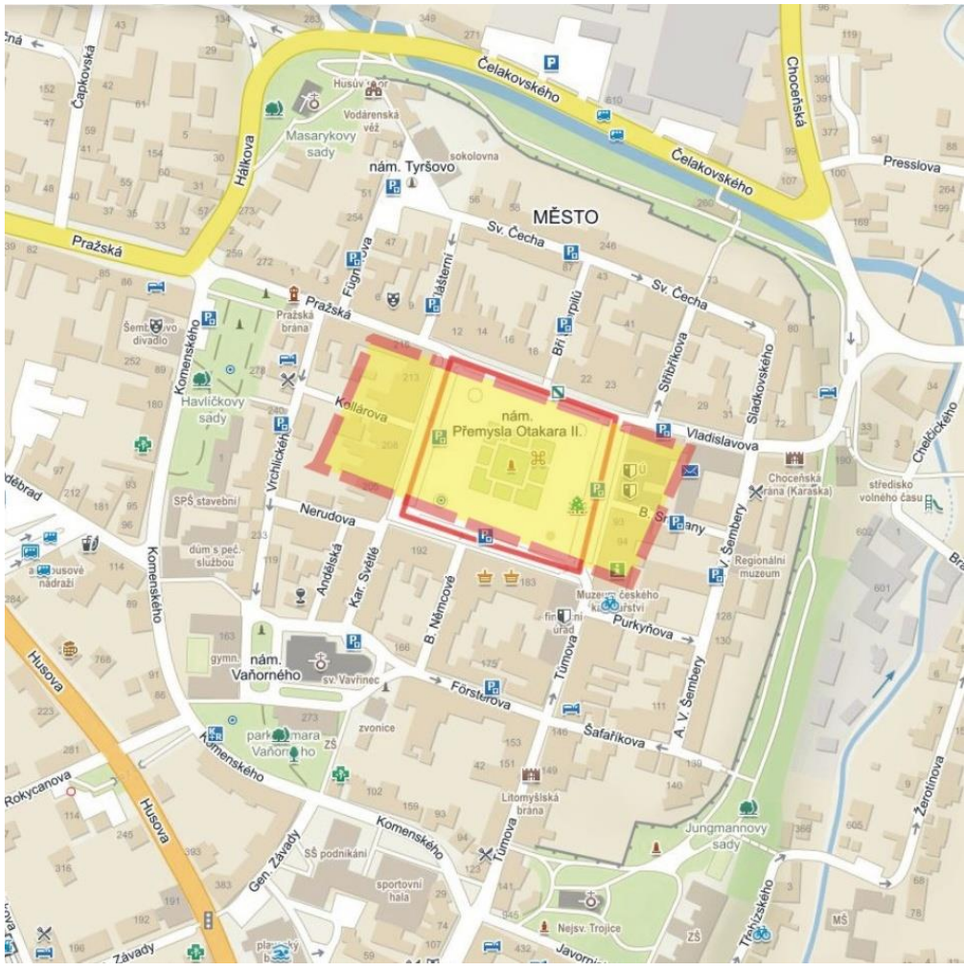

Vysoké Mýto – náměstí Přemysla Otakara II.

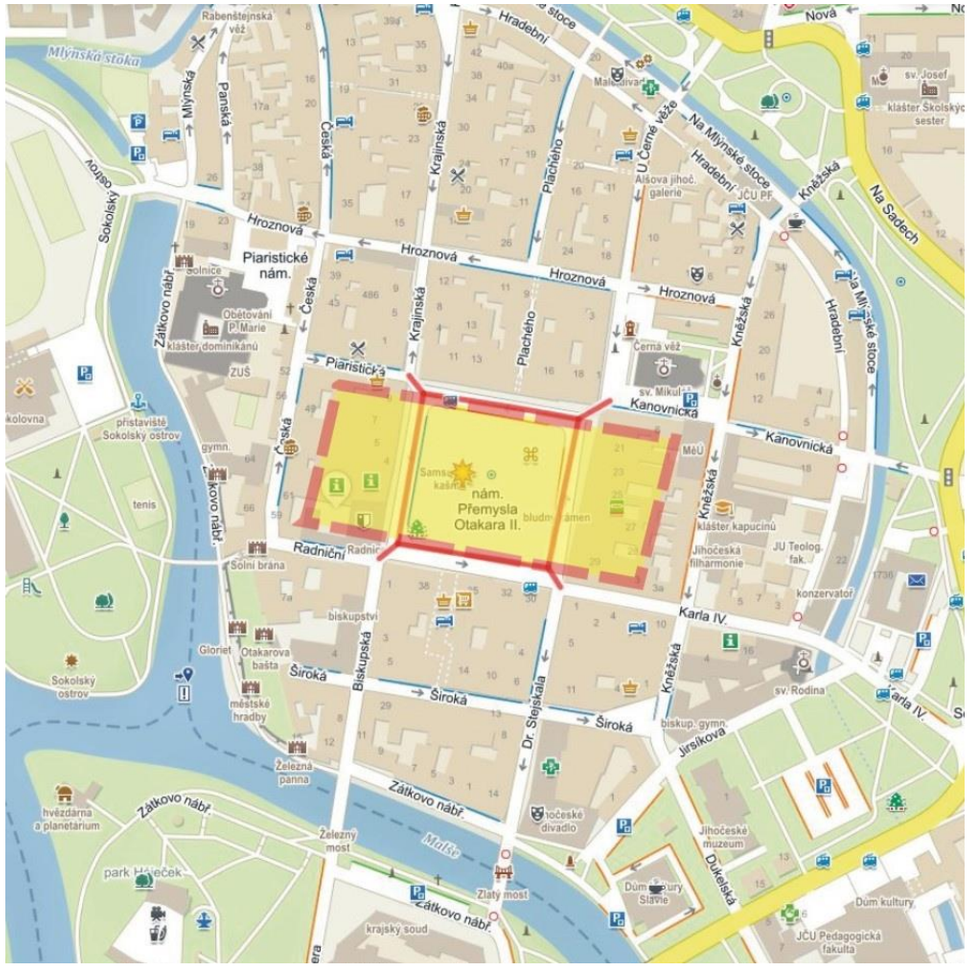

České Budějovice – náměstí Přemysla Otakara II.

I jedna z největších náměstí, jako jsou ta v Českých Budějovicích a Vysokém Mýtě, nezabírají více jak polovinu.

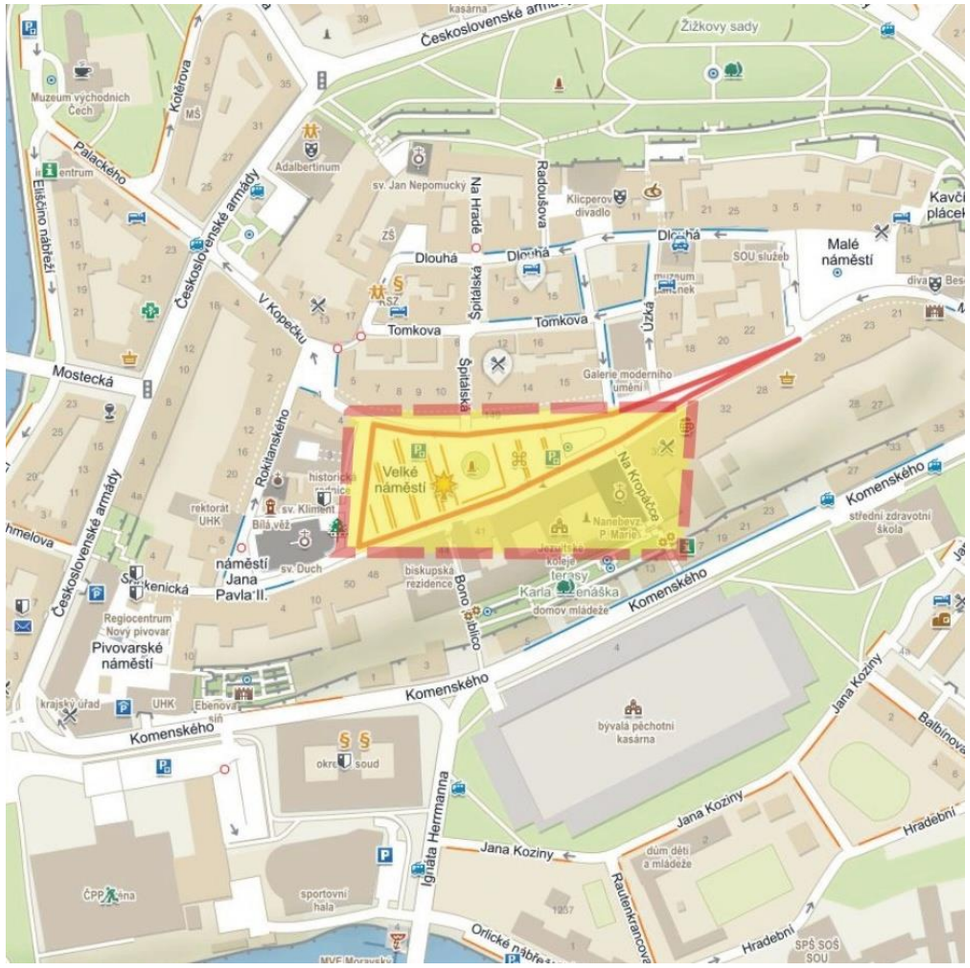

Hradec Králové – Velké náměstí

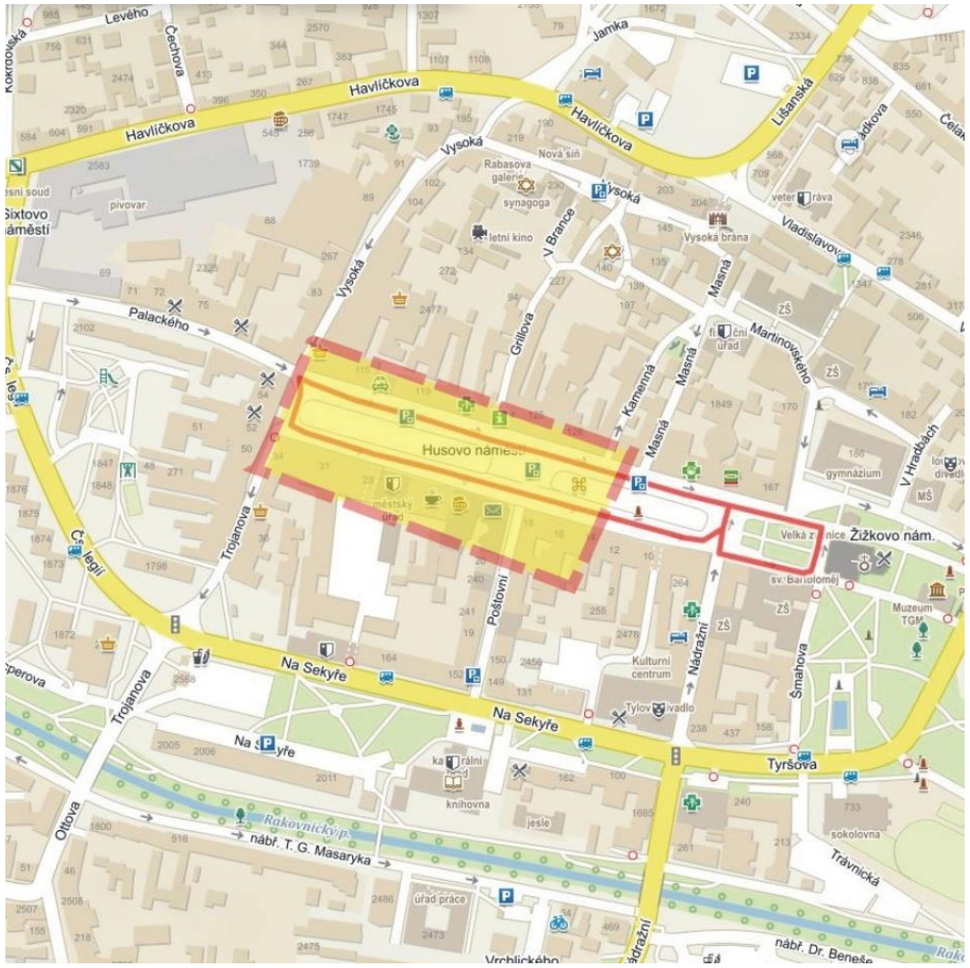

Rakovník – Husovo náměstí

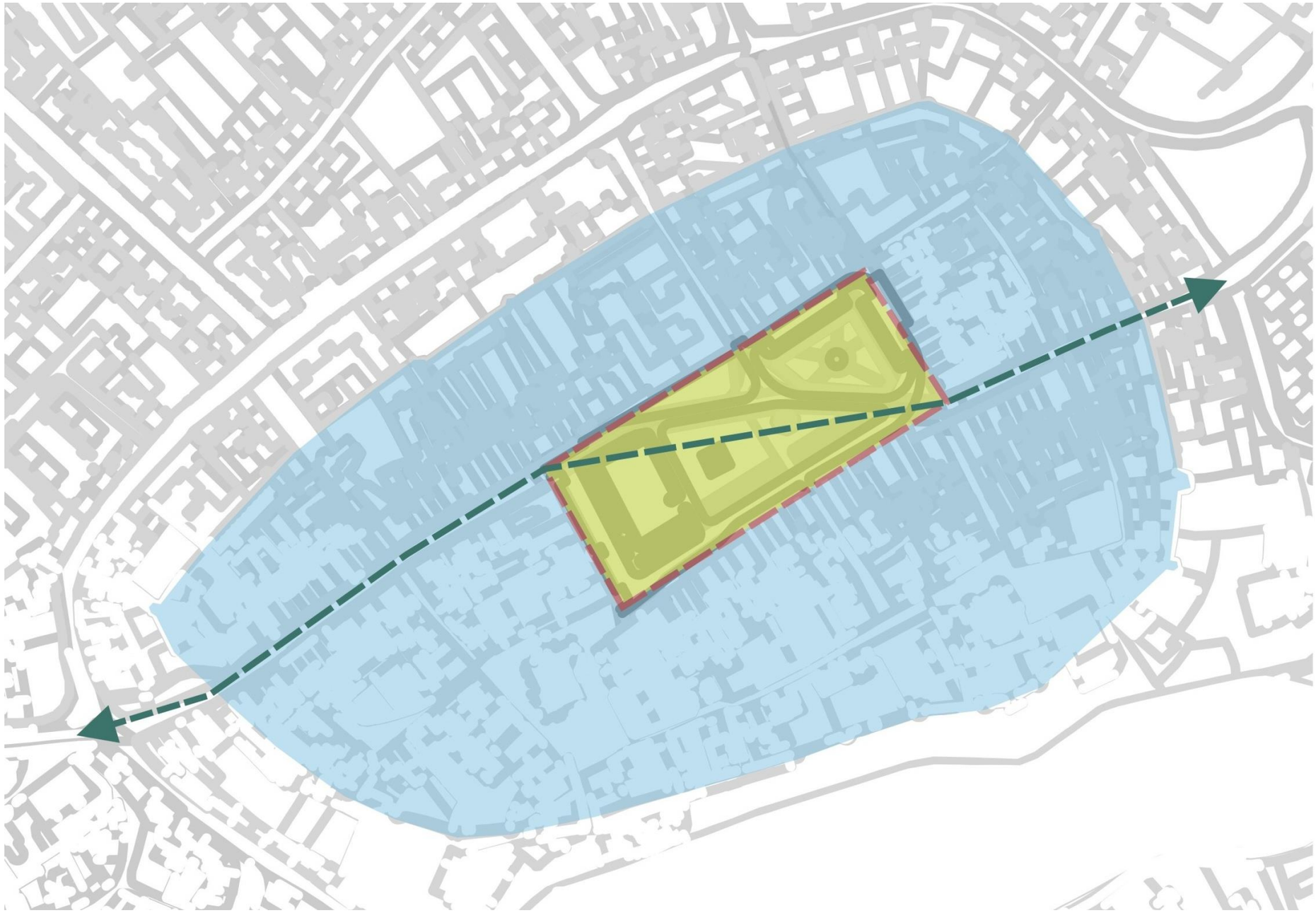

Téměř celou existenci náměstí definuje, a jeho provozně dopravní řešení, původní středověké směřování hlavní cesty napříč celým náměstím od hlavních ulic a městských bran.

Z dnešního pohledu je to pro rozvoj náměstí OMEZUJÍCÍ! Vzhledem k proměně ulice Klimenta Čermáka to už ani není nezbytné.

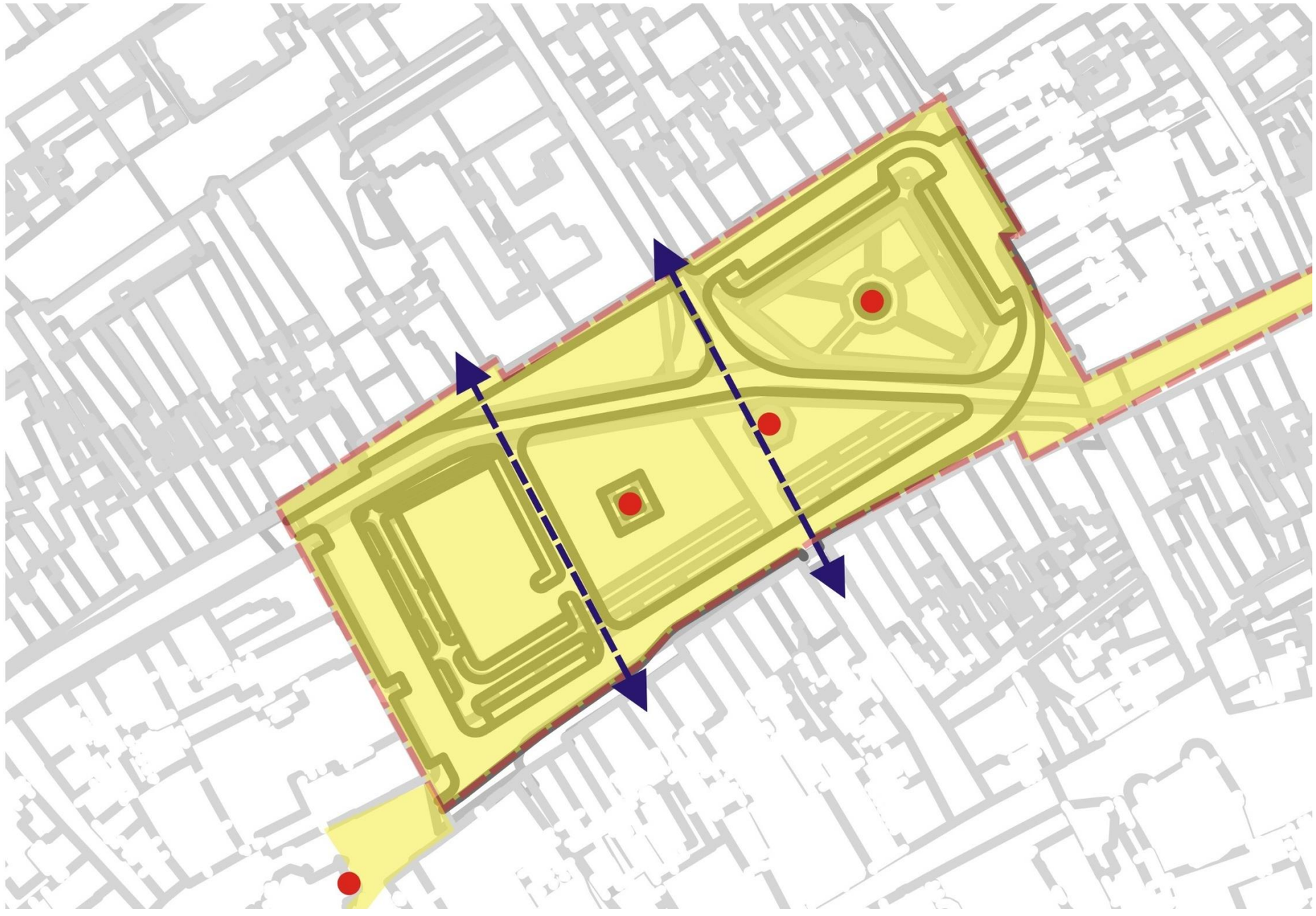

Důležité dominanty náměstí (věž kostela sv. Petra a Pavla, kašna, morový sloup, socha Jana Žižky z Trocnova) a základní kompoziční principy náměstí (průhledy ulicemi a návaznost na geometrii městských stavebních bloků.

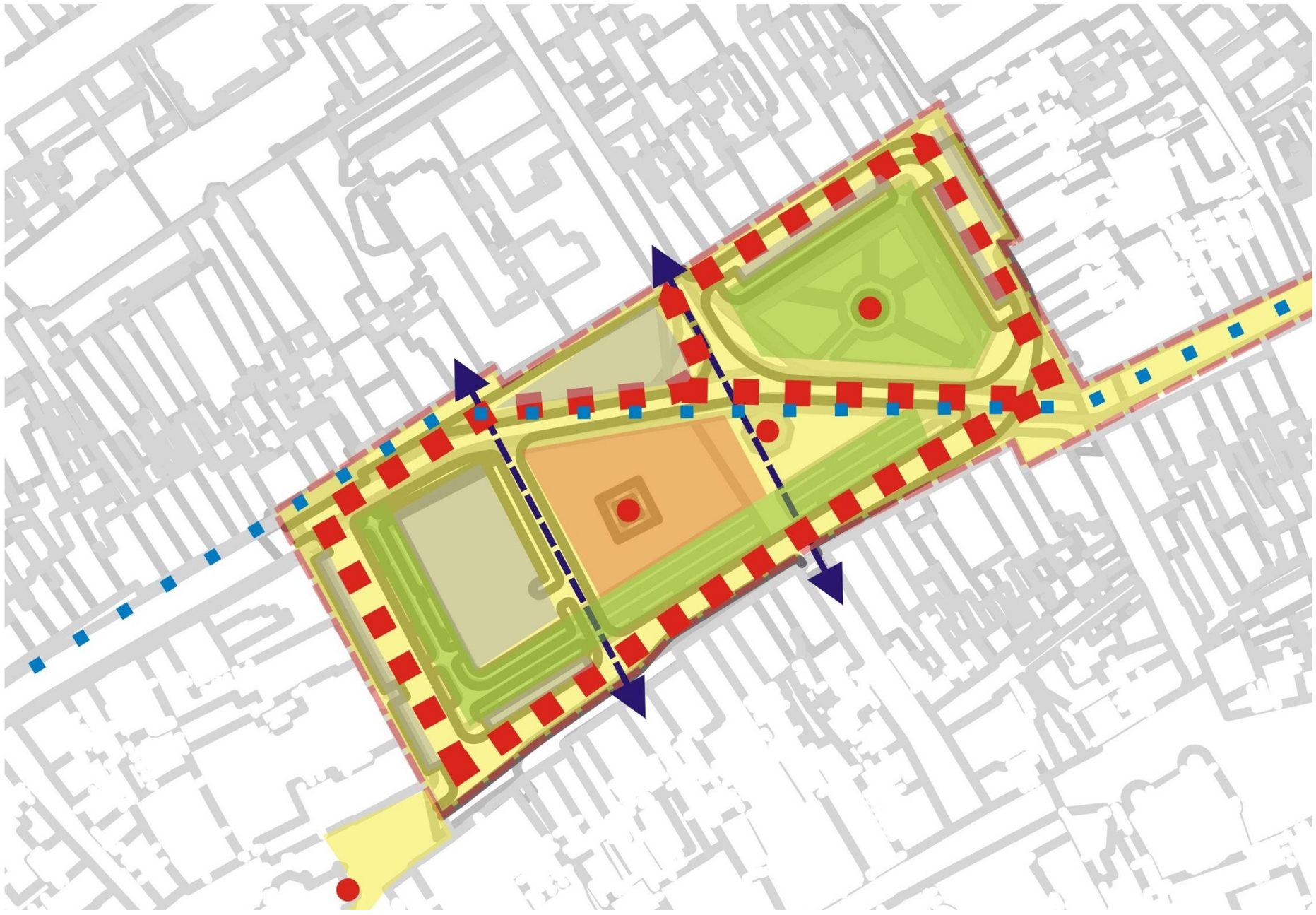

Současný kompoziční stav náměstí:

Rozdělení na prostorově definovatelné plochy pro různé druhy využití (parkování, reprezentativní část náměstí – trhy, relaxační část náměstí – park) je znejasněno rozdrobením plochy na menší a tvarově nevyužitelné části. To je způsobeno především díky již nepotřebnému dopravnímu proudu napříč celým náměstím.

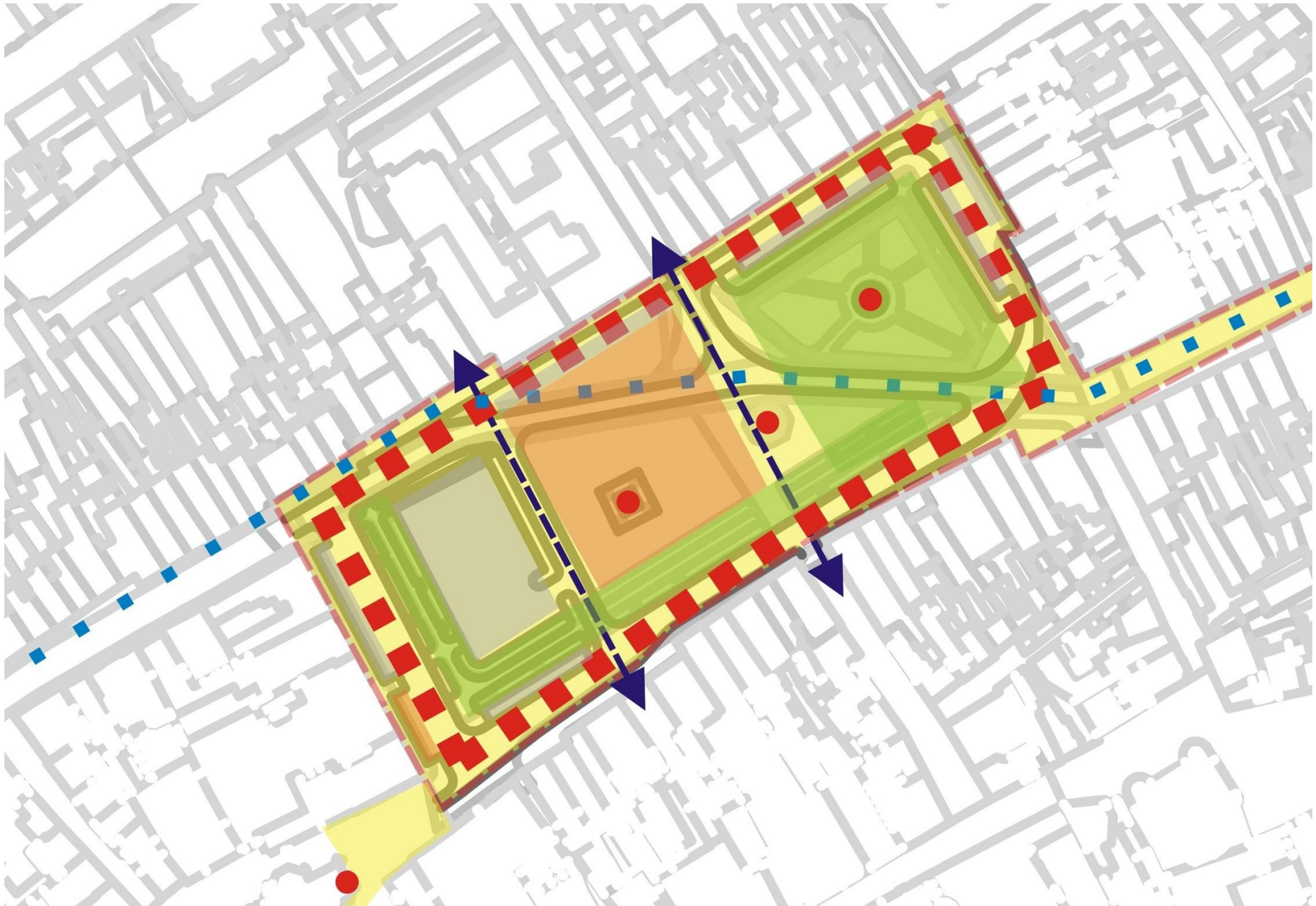

Možná budoucí kompoziční úprava náměstí:

Rozdělení na tři prostorově definovatelné plochy pro různé druhy využití (parkování, reprezentativní část náměstí – trhy, relaxační část náměstí – park) vytváří jasné a opticky pochopitelné členění. Každá ze vznikajících částí má obdélníkové rozměry, které umožňují využití pro uvažovanou funkci a aktivitu. Navržené dopravní řešení vymezuje pohyb automobilů na okraj náměstí a vnitřní plocha je rezervována pouze pro pohyb pěších.

ZDROJE VYUŽITÉ PŘI PŘÍPRAVĚ PODKLADU:

Informace, analýzy a texty od Mgr. Velímského Filipa Ph.D.

Publikace Čáslav – průvodce městem a okolím, Dr. F. Škrdle, 1935

Kniha Čáslav – proměny města, 2013

Kniha Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese čáslavském, 1929

Úvodní studie Náměstí Jana Žižky z Trocnova, poa – architektonické studio, září 2000

Památkový katalog NPÚ, www.pamatkovykatalog.cz

U obrazových příloh jsou zdroje uvedené přímo u vyobrazení.

PRACOVNÍ SKUPINA ARCHITEKTURA _ 2021
Ing. arch. Radka Neumanová
Ing. arch. MgA. David Mateásko